

УДК 159.923.2

Кузьміна Ірина Петрівна, викладач НТУУ «КПІ»

e-mail: irene.kuzmina@gmail.com

СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Анотація

У статті здійснено спробу виявити зміст і структуру професійної ідентичності майбутніх фахівців технічного профілю. Запропоновано чотирикомпонентну структуру професійної ідентичності: когнітивний, афективно-оцінковий, конативний (поведінковий) та інструментальний компоненти. Розглянуто складові кожного компоненту окремо. Визначено роль професійних компетенцій у контексті професійної ідентичності. На основі теоретичного аналізу розглянуто структуру професійних компетенцій. Наведено приклади інструментальних і системних, соціально-особистісних (персональних, комунікативних і інформаційних), а також спеціальних компетенцій, які входять до складу професійних компетенцій.

***Ключові слова:** професійна ідентичність, когнітивний компонент, афективно-оцінковий компонент, конативний компонент, інструментальний компонент, професійна компетенція.*

Кузьміна Ірина Петровна, преподаватель НТУУ «КПИ»

СТРУКТУРА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ТЕХНИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ

Аннотация

В статье сделано попытку раскрыть содержание и структуру профессиональной идентичности будущих специалистов технического профиля. Предложено четырёхкомпонентную структуру профессиональной идентичности: когнитивный, аффективно-оценочный, конативный (поведенческий) и инструментальный компоненты. Рассмотрено составляющие каждого компонента в отдельности. Определено роль

профессиональных компетенций в контексте профессиональной идентичности. На основе теоретического анализа рассмотрено структуру профессиональных компетенций. Приведены примеры инструментальных и системных, социально-личностных (персональных, коммуникативных и информационных), а также специальных компетенций, которые входят в состав профессиональных компетенций.

***Ключевые слова:** профессиональная идентичность, когнитивный компонент, аффективно-оценочный компонент, конативный компонент, инструментальный компонент, профессиональная компетенция.*

Kuzmina I. P., instructor, NTUU “KPI”

THE STRUCTURE OF PROFESSIONAL IDENTITY OF THE FUTURE TECHNICAL PROFILE SPECIALISTS

Summary

The paper attempts to reveal the content and structure of the professional identity of future technical specialists. A quadruple structure of professional identity is proposed: cognitive, affective and evaluative, conative (behavioral) and instrumental components. The constituents of each component are reviewed separately. The role of the professional competencies in the context of professional identity is defined. On basis of theoretical analysis, the structure of professional competencies is examined. Examples of instrumental and system, personal-social (personal, communicative and information) and special competencies, which are a part of professional competencies, are given.

***Keywords:** professional identity, cognitive component, affective-evaluative component, conative component, instrumental component, professional competence.*

Серед вчених не має єдності щодо визначення поняття «професійна ідентичність». Деякі з них вважають, що професійна ідентичність – це результат тривалого особистісного та професійного розвитку, який з’являється на достатньо високих рівнях оволодіння професією. Так, О. П. Єрмолаєва [5]

зазначає, що професійна ідентичність досягається у результаті досягнення суб'єктом високого рівня професійної майстерності та виступає як стійке узгодження основних елементів професійного процесу. Л. Б. Шнейдер [14] розглядає професійну ідентичність як результат процесу самопізнання, саморозуміння, ототожнення, ідентифікації-відчуження й т. ін. Слід враховувати, що є різниця між професійною ідентичністю студента та професійною ідентичністю фахівця. Розглядати їх необхідно окремо. Тому ми розглядаємо професійну ідентичність студента як результат цілеспрямованої активності суб'єкта у рамках навчально-професійної діяльності; майбутня професія для студента є засобом задоволення своїх потреб.

Усвідомлення своєї приналежності до певної професії, певної професійної спільноти відіграє велику роль у професійному становленні фахівця. Розуміння тонкощів становлення професійної ідентичності студентів вищого навчального закладу може допомогти у досягненні ними конкурентоздатності на сучасному ринку праці. У цьому питанні суттєвим є розуміння структури професійної ідентичності майбутніх фахівців.

Над проблемою структури професійної ідентичності фахівців різних профілів працювали такі науковці, як А. С. Борисюк [1], О. В. Денисова [3], О.П. Єрмолаєва [5], Н. Л. Іванова [7], А. М. Лукіячук [10], Л. Б. Шнейдер [14] й ін.

А. С. Борисюк, вивчаючи професійну ідентичність майбутнього медичного психолога, називає такі компоненти професійної ідентичності: особистісний, когнітивний, ціннісно-мотиваційний, соціальний, операційно-дієвий і афективно-оцінковий.

О. В. Денисова виділила такі компоненти професійної ідентичності студента-медика: когнітивний, афективний та регулятивний.

О. П. Єрмолаєва виокремила три компоненти професійної ідентичності професіонала: інструментальний, індивідуальний та соціальний.

Н. Л. Іванова розглядає професійну ідентичність особистості як комплекс таких компонентів: особистісного, когнітивного та соціального.

А. М. Лукіячук, розглядаючи професійну ідентичність майбутніх педагогів, наводить такі компоненти: комунікативний, емоційно-вольовий та емпатійний.

Л. Б. Шнейдер виділяє такі компоненти професійної ідентичності: смисли й хронотипи, що виступають просторово-часовими характеристиками діяльності, основою самовизначення, самоорганізації; прототипи, що є основою персоналізації; цінності, що виступають основою образу Я.

Як бачимо, різні науковці мають як спільні, так і відмінні погляди щодо виокремлення складових структури професійної ідентичності. Питання структури професійної ідентичності студентів технічного вищого навчального закладу залишається малодослідженим і потребує подальшого вивчення.

Мета роботи: виявити зміст та структуру професійної ідентичності майбутніх фахівців технічного профілю.

У якості **методів теоретичного аналізу** застосовувались: теоретико-методологічний аналіз, порівняння, систематизація, узагальнення й інтерпретація наукової літератури за темою.

Виклад основного матеріалу

У наш час на підприємствах відчувається нестача молодих кваліфікованих фахівців технічного профілю. Процес професійної ідентифікації відіграє визначну роль для професійної реалізації у професії, якісної трудової діяльності на підприємстві.

Досліджуючи питання структури професійної ідентичності майбутніх фахівців технічного профілю, ми вважаємо за доцільне виокремити чотири взаємопов'язані компоненти: когнітивний, афективно-оцінковий, конативний (поведінковий) та інструментальний (рис. 1).

Когнітивний компонент професійної ідентичності являє собою сукупність уявлень про себе та майбутню спеціальність, що формують образ «Я» та образ професії; він полягає у засвоєнні норм, цінностей і традицій відповідної професійної групи. Тут закладаються основи професійного світобачення, а пізніше – особистих професійних принципів, власної концепції

професійної діяльності, якими буде керуватися майбутній фахівець. Як зазначає Д. М. Завалішина [6], жодна професійна діяльність і особистісні новоутворення в ній неможливі без когнітивної активності суб'єкта, спрямованої як на пізнання професійного світу, так і на самопізнання.

До когнітивного компоненту слід віднести:

- 1) образ себе як професіонала, суб'єктивне відчуття приналежності до професійної спільноти;
- 2) прийняття професійних норм і цінностей.

А. С. Борисюк [1, С. 179] стверджує, що невідповідність уявлень про себе як про типового представника певної професії та професіонала спричиняє внутрішній конфлікт, відчуття невдоволеності собою, знижує самооцінку і перешкоджає прийняттю колективної ідентичності професійної спільноти.

Можна стверджувати, що високий рівень розвитку професійної самосвідомості характеризується у когнітивному компоненті наявністю знань про свою професійну діяльність, бачення себе у даній діяльності, образ «Я-професіонал» переплітається з «Я-концепцією».

Афективно-оцінковий компонент відповідає за формування позитивного ставлення до себе, адекватної професійної самооцінки, розуміння себе, прийняття себе, поваги до себе, самостійності, здатності контролювати власне життя.

Цей компонент включає в себе:

- 1) емоційно-оцінкове ставлення до професійних переконань і знань, до себе як до «діяча»;
- 2) емоційно позитивне сприйняття професії.

А. О. Реан і ряд інших дослідників вважають, що самооцінка – системоутворюючий елемент Я-концепції, а власне професійна самооцінка – дуже важливий компонент у структурі професійної Я-концепції.

А. О. Реан виокремлює у професійній самооцінці такі аспекти: операційно-діяльнісний (оцінка свого професійного рівня та рівня компетентності) і особистісний (оцінка своїх особистісних якостей у контексті

ідеалу образу «Я-професійного»). Також він виділяє самооцінку результату та потенціалу, тобто оцінку того, що досягнуто, і віру у можливості. Науковець зазначає, що дослідження складових професійної самооцінки допомагають пояснити механізми професійної успішності [13].

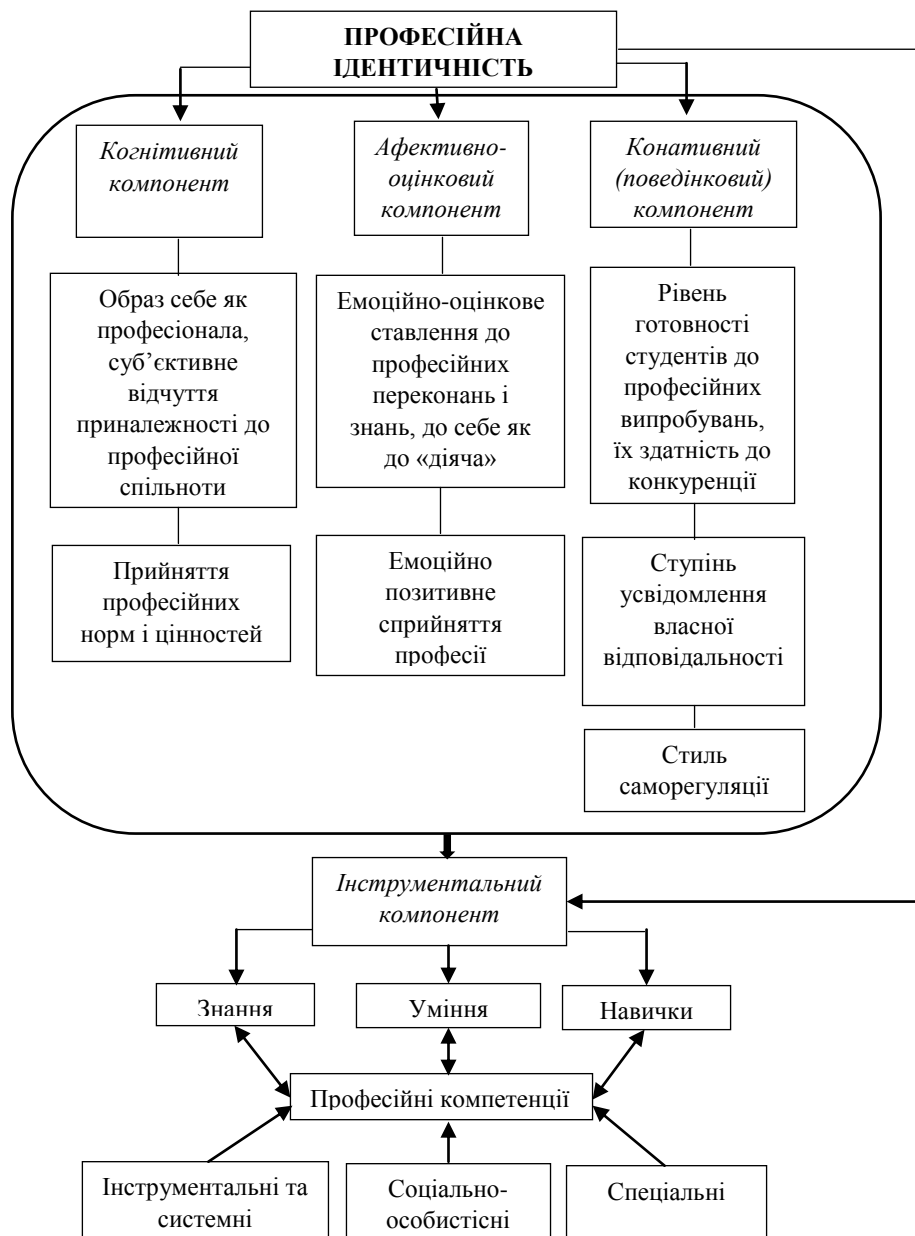

Рис. 1. Психологічна структура професійної ідентичності майбутніх фахівців технічного профілю.

Конативний (поведінковий) компонент – це потенційна поведінкова реакція, що виникає у результаті неперервної взаємодії перших двох компонентів. Він представлений загальним рівнем осмисленості життя, здатністю до цілепокладання, рівнем активності студентів в проявах себе

членом професійної групи в контексті засвоєння відповідних професійних ідей, норм, цінностей та зразків професійної поведінки [4]. Також має значення підтримка гарних стосунків у колективі, участь у спеціальних заходах, покращення результатів, відданість професійній спільноті, бажання продовжувати навчання.

Можна виокремити такі елементи цього компоненту:

- 1) рівень готовності студентів до професійних випробувань, їх здатність до конкуренції;
- 2) ступінь усвідомлення власної відповідальності;
- 3) стиль саморегуляції.

Отже, конативний компонент виявляється у наявності мотиву до самоактуалізації, прагненні до саморозвитку, у самоефективності суб'єкта у професійній діяльності. Самоефективність – це почуття власної компетентності у професійній діяльності, міркування про свої здібності та можливості.

Інструментальний компонент професійної ідентичності відіграє важливу роль у процесі формування цілісного образу майбутнього фахівця. Для майбутніх фахівців технічного профілю під час навчання у вищому навчальному закладі суттєво важливим є формування й оволодіння певними знаннями, навичками й уміннями, які є складовими інструментального компоненту професійної ідентичності.

1. Знання: теоретично узагальнений суспільно-історичний досвід, результат оволодіння студентом дійсності, її пізнання [11]. Знання можливо ідентифікувати тільки за умови їх виявлення як умінь виконувати відповідні розумові або фізичні дії.

2. Навички: дії, сформовані шляхом повторення, освоєння, що характеризуються високою мірою і відсутністю поелементної свідомої регуляції і контролю.

3. Уміння: заснована на знаннях і навичках готовність студента успішно виконувати певну діяльність.

Ці складові формують і відповідні професійні компетенції. Професійна компетенція – здатність успішно діяти на основі практичного досвіду, умінь та знань при вирішенні поставлених професійних завдань [8].

На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури можна стверджувати, що професійні компетенції майбутніх фахівців технічного профілю поділяються на такі групи:

- 1) інструментальні та системні компетенції;
- 2) соціально-особистісні компетенції;
- 3) спеціальні компетенції.

Причому перші дві групи компетенцій є загальними для різних ступенів освіти, а третя група повинна розрізняти компетенції для бакалаврів, спеціалістів і магістрів.

Інструментальні та системні компетенції – це сукупність компетенцій, що стосуються когнітивних здібностей, здібності розуміти та виконувати ідеї та міркування; методологічні здібності, здатність розуміти та керувати оточуючим середовищем, організовувати час, вибудовувати стратегії навчання, приймати рішення та вирішувати проблеми; технологічні уміння, уміння пов'язані з використанням техніки, комп'ютерні навички та здатність до інформаційного управління; лінгвістичні уміння, комунікативні компетенції; здатність планувати зміни з метою удосконалення системи та конструювати нові системи [2].

Соціально-особистісні компетенції – це сукупність компетенцій, що стосуються самої людини як особистості та взаємодії особистості з іншими людьми, групою та суспільством. Вона включає такі компетенції:

1. Персональну (особистісну), яка розглядається як готовність до збереження психічного та фізичного здоров'я, до постійного підвищення кваліфікації та як потреба у самопізнанні, саморозвитку, самоактуалізації. До неї належать: здатність і готовність учитися, готовність до самостійної роботи, уміння керувати своїм часом, планувати й організовувати діяльність; готовність до постійного саморозвитку, уміння будувати стратегії особистого та

професійного розвитку та навчання; розуміння необхідності та дотримання норм здорового способу життя; здатність до критики та самокритики; здатність до системного мислення; адаптивність до нових ситуацій; екологічна грамотність.

2. Комуникативну, яка розглядається як володіння усним і письмовим спілкуванням на різних мовах, у тому числі через Інтернет, як готовність до взаємодії та співпраці з іншими членами суспільства, групою. До неї належать: володіння прийомами професійного спілкування; уміння будувати міжособистісні стосунки, працювати у групі, конструктивно розв'язувати конфліктні ситуації та поважати точку зору іншої людини з даного питання, брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їх виконання; здатність до спілкування зі спеціалістами з інших галузей; спільно визначати цілі діяльності, планувати, розробляти й реалізувати соціальні проекти і стратегії дій; визначати мету спілкування, вміння емоційно налаштовуватися на спілкування з іншим; застосовувати стратегії спілкування залежно від ситуації; розуміння та сприйняття етичних норм поведінки відносно інших людей і відносно природи (принципи біоетики).

3. Інформаційну, яка розглядається як володіння мультимедійними технологіями, розуміння можливостей їх застосування та критичне відношення до інформації, що поширюється ЗМІ. До неї належать: уміння самостійно збирати, зберігати, аналізувати, перевіряти (робити висновки, робити передбачення, отримувати нові знання шляхом аналізу і синтезу різноманітних відомостей і т. д.) і передавати інформацію; вільне володіння програмним забезпеченням персонального комп'ютера та офісною технікою.

У структуру цих компетенцій входять такі особистісні якості, як здатність до навчання, організованість, відповідальність, самоконтроль і самопланування, потреба у реалізації свого особистісного потенціалу, прагнення до успіху, ініціативність, креативність, надійність, почуття обов'язку, орієнтації на цінності, терпимість, толерантність, космополітизм, гуманність, загальна культура, наполегливість у досягненні мети [12].

Спеціальні компетенції майбутніх фахівців технічного профілю залежать від ступеня навчання (бакалавр, спеціаліст, магістр), а також спеціальності, за якою вони отримують освіту. Для прикладу розглянемо спеціальні компетенції пов'язані з майбутньою професійною діяльністю магістрів вищих технічних навчальних закладів за спеціальністю 8.160105 «Захист інформації в комп'ютерних системах і мережах»:

- глибока фундаментальна підготовка з математики та фізики, вміння розбиратися в останніх досягненнях фундаментальних наук та на їх базі освоювати сучасні математичні та фізико-технічні засоби захисту інформації;
- фундаментальна комп'ютерна підготовка, що дає можливість постійно удосконалювати свої знання з комп'ютерних технологій, успішно використовувати сучасні досягнення в галузі програмування та інформатики;
- комплексний підхід до створення систем захисту інформації в комп'ютерних мережах та їхнього аналізу, що включає в себе математичні, фізико-технічні, програмні та організаційно-правові методи;
- глибоке знання основ криптології, теорії надійності та уміння створювати математичні моделі складних комп'ютерних та інших інформаційних систем;
- знання методів аналізу каналів витоку інформації, уразливості інформаційних систем щодо зйому інформації по фізичних каналах, методів передавання, приймання та обробки інформації в телекомунікаційних системах та мережах;
- уміння розробляти та експлуатувати комп'ютерні системи, що відповідають міжнародним стандартам безпеки інформації;
- знання загальної концепції захисту інформації та нормативно-правової бази з питань захисту інформації, володіння основами менеджменту в сфері захисту інформації.

На нашу думку, наявність і гармонійне поєднання усіх компонентів професійної ідентичності у їх взаємодії є рушійною силою процесу професійної ідентифікації.

Висновки

Проблема структури професійної ідентичності фахівців різних профілів вивчалася багатьма вченими. Ними запропоновано різні бачення структури професійної ідентичності в залежності від напрямку підготовки майбутнього фахівця. Проблема структури професійної ідентичності майбутніх фахівців технічного профілю вивчена не достатньо. Нами запропоновано чотирикомпонентну структуру професійної ідентичності. А саме: когнітивний (образ себе як професіонала, суб'єктивне відчуття приналежності до професійної спільноти; прийняття професійних норм і цінностей); афективно-оцінковий (емоційно-оцінкове ставлення до професійних переконань і знань, до себе як до «діяча»; емоційно позитивне сприйняття професії); конативний (рівень готовності студентів до професійних випробувань, їх здатність до конкуренції; ступінь усвідомлення власної відповідальності; стиль саморегуляції) та інструментальний компонент (знання, навички, уміння, на основі яких формуються професійні компетенції). Професійні компетенції майбутніх фахівців технічного профілю поділяються на такі групи: 1) інструментальні та системні компетенції; 2) соціально-особистісні компетенції; 3) спеціальні компетенції.

Список використаних джерел

1.Борисюк А. С. Професійна ідентичність медичного психолога: соціально-психологічний аналіз: монографія / А. С. Борисюк. – Чернівці: Книги – XXI, 2010. – 440 с.

2.Васильев Ю. С. Компетентностные модели и федеральные государственные образовательные стандарты / Ю. С. Васильев, В. Н. Козлов, А. И. Рудской. – СПб., 2007. – Режим доступу: socio.uspu.ru/images/stories/life/.../Kompetentnostnyj_podhod.ppt.

3.Денисова О. В. Становление профессиональной идентичности студента-медика в образовательном процессе вуза: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. психол. наук: 19.00.07 «Педагогическая психология» / О. В. Денисова. – Екатеринбург, 2008. – 26 с.

4.Дружиніна І. А. Психологічні чинники розвитку професійної ідентичності майбутніх практичних психологів: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2009. — 21 с.

5. Ермолаева Е. П. Психология социальной реализации профессионала / Елена Ермолаева. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2008. – С. 75.

6.Завалишина Д. Н. Способы идентификации человека с профессией / Д. Н. Завалишина // Психология субъекта профессиональной деятельности / под ред. А. В. Карпова. – М.; Ярославль: ЯрГУ, 2001. – С. 104-128.

7.Иванова Н. Л. Социальная идентичность и профессиональный опыт личности: монография / Н. Л. Иванова, Е. В. Конева. – Ярославль: Изд-во ЯГПУ, 2003. – 246 с.

8.Компетенція. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Компетенція>.

9.Кузьміна І. П. Інструментальний компонент професійної ідентичності майбутніх фахівців-математиків/ І. П. Кузьміна // Новітня освіта: зб.наук.праць. – Київ, 2014. – Випуск 1. – С. 35-41.

10.Лукіяничук А. М. Модель розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів / А. М. Лукіяничук // Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. – Випуск 7. – К., 2010. – С. 370 – 380.

11.Павелкин Р. В. Знання, уміння та навички. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/12631113/psihologiya/znannya_uminnya_navichki.

12.Пиралова О. Ф. Требования, предъявляемые к выпускнику технического вуза. – Режим доступу: <http://www.rae.ru/monographs/62-2404>.

13.Реан А. А. Психология человека от рождения до смерти / А. А. Реан. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2002. – 656 с.

14.Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг: учебное пособие / Л. Б. Шнейдер. – М.: МПСИ; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2004. – 600 с.

References transliterated

1. Borisjuk A. S. Profesiyna identichnist medichnogo psihologa: sotsialno-psihologichniy analiz: monografiya / A. S. Borisjuk. – Chernivtsi: Knigi – HHI, 2010. – 440 s.
2. Vasilev Yu. S. Kompetentnostnye modeli i federalnye gosudarstvennye obrazovatelnye standarty / Yu. S. Vasilev, V. N. Kozlov, A. I. Rudskoy. – SPb., 2007. – Rezhim dostupu: socio.uspu.ru/images/stories/life/.../Kompetentnostnyj_podhod.ppt.
3. Denisova O. V. Stanovlenie professionalnoy identichnosti studenta-medika v obrazovatelnom protsesse vuza: avtoref. diss. na soiskanie uchen. stepeni kand. psihol. nauk: 19.00.07 «Pedagogicheskaya psihologiya» / O. V. Denisova. – Ekaterinburg, 2008. – 26 s.
4. Druzhinina I. A. Psihologichni chinniki rozvitku profesiynoyi identichnosti maybutnih praktichnih psihologiv: avtoref. dis. kand. psihol. nauk: 19.00.07 / In-t psihologiyi im. G. S. Kostyuka APN Ukrayini. – K. , 2009. — 21 s.
5. Ermolaeva E. P. Psihologiya sotsialnoy realizatsii professionala / Elena Ermolaeva. – M.: Izd-vo «Institut psihologii RAN», 2008. – S. 75.
6. Zavalishina D. N. Sposoby identifikatsii cheloveka s professiey / D. N. Zavalishina // Psihologiya subekta professionalnoy deyatel'nosti / pod red. A. V. Karpova. – M.; Yaroslavl: YarGU, 2001. – S. 104-128.
7. Ivanova N. L. Sotsialnaya identichnost i professionalnyy opyt lichnosti: monografiya / N. L. Ivanova, E. V. Koneva. – Yaroslavl: Izd-vo YaGPU, 2003. – 246 s.
8. Kompetentsiya. – Rezhim dostupu: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Kompetentsiya>.
9. Kuzmina I. P. Instrumentalniy komponent profesiynoyi identichnosti maybutnih fahivtsiv-matematikiv/ I. P. Kuzmina // Novitnya osvita: zb.nauk.prats. – Kiyiv, 2014. – Vipusk 1. – S. 35-41.
10. Lukiyanchuk A. M. Model rozvitku profesiynoyi identichnosti maybutnih pedagogiv / A. M. Lukiyanchuk // Problemi suchasnoyi psihologiyi: zbirnik naukovih

prats K-PNU imeni Ivana Ogiienka, Institutu psihologiyi im. G.S. Kostyuka APN Ukrayini / Za red. S.D. Maksimenka. – Vipusk 7. – K., 2010. – S. 370 – 380.

11.Pavelkin R. V. Znannya, uminnya ta navichki. – Rezhim dostupu: http://pidruchniki.ws/12631113/psihologiya/znannya_uminnaya_navichki.

12.Piralova O. F. Trebovaniya, predyavlyaemye k vypusniku tehničeskogo vuza. – Rezhim dostupu: <http://www.rae.ru/monographs/62-2404>.

13.Rean A. A. Psihologiya cheloveka ot rozhdeniya do smerti / A. A. Rean. – SPb.: Praym-Evroznak, 2002. – 656 s.

14.Shneyder L. B. Professionalnaya identichnost: teoriya, eksperiment, trening: uchebnoe posobie / L. B. Shneyder. – M.: MPSI; Voronezh: NPO «MODEK», 2004. – 600 s.